

Оспан Г., Елбасиева Б.

Орталық Қазақстан экономикалық ауданындағы моноқалалар мәселесі

Моноқалалардың мәселесі тек қана бір ғана аймақтың мәселесі емес, ол барлық Қазақстан Республикасының мәселесі. Мәселе, осы моноқалаларда республиканың 17 % халқы тұратындығы ғана емес, ол осы қалалар республиканың дамуына септігін тигізетіндей шамалары бар. Моноқалаларды кей кезде моноөндірістік қалалар деп атайды, өйткені осы қалалар тар шеңберде мамандандырылған қалалар болып табылады. Осы қалалар үшін ірі өнеркәсіп орындарының жұмыс істеп тұруы маңызды. Қазақстанда 27 моноқала бар, осы қалаларда 1,53 млн адам тұрады. Моноқалалардың қоғамдық шүйеленіс орталығына әкелген себептер: инфрақұрылымның жойылуы, жұмыссыздықтың тез артуы, тұрғындардың кедейлене бастауы және қоғамдық өмірдің деградациясы. Моноқалалардың мәселесі шикізаттардың азаюына байланысты туындады. Осыған байланысты көптеген моноқалалар күйзеліс алаңына айналды, қалалар экономикалық коллапс және әлеуметтік дағдарыс шегінде тұрды. Қазіргі таңда моноқалалардағы жаппай көші-қон мәселесі тағы да маңызды мәселе болып тұр. Жұмыс орындарын сақтап қалу, денсаулық мәселесіне көңіл бөлу, инфрақұрылымды дамыту алға қойылған мақсат болып табылу қажет. Мақалада статистикалық мәліметтер көрсетіле отырып, Орталық Қазақстандағы моноқалалардың қазіргі жағдайы толыққанды сипатталып, туындап отырған проблемалар анықталған.

Түйін сөздер: моноқалалар, экономика, әлеумет, мамандану.

Ospan G., Elbasyeva B.

Problems of mono-cities in the Central Kazakhstan economic region

Question mono-cities is not only a problem of one region but for the whole of the Republic. The problem is not only in the fact that 17% of the population lives in these cities, but these cities can contribute to the development of the country. Sometimes these are called single-industry town, because the town specialize in the production of a narrow range. For these cities is essential operation of large industrial enterprises. Kazakhstan 27 mono-cities, 1.53 million people live in these cities. The reasons that led to the destruction of one-company towns: the destruction of infrastructure, the rapid rise in unemployment, the degradation of social life. Reduction of raw materials in single-industry towns has led to many problems. In connection with this company towns have been targets of economic collapse and social crisis. At present, another problem of monotowns is the migration of the population. Preservation of jobs, health, infrastructure development is one of the most important goals for the development of single-industry towns. The article uses statistical data and describes important problems of monotowns in Central Kazakhstan and identifies problems.

Key words: monocities, economy, society, specialize.

Оспан Г., Елбасиева Б.

Проблемы моногородов в Центрально-Казахстанском экономическом районе

Вопрос моногородов – это не только проблема одного региона, но и всей республики. Проблема заключается не только в том, что 17% населения республики живет в этих городах, но и в том, что эти города могут способствовать развитию страны. Иногда эти города называют монопроизводственными, потому что эти города специализируются на узком диапазоне производства. Для этих городов имеет важное значение функционирование крупных промышленных предприятий. В Казахстане 27 моногородов, 1,53 миллиона человек живут в этих городах. Причины, которые привели к разрушению моногородов: разрушение инфраструктуры, быстрый рост безработицы, деградация общественной жизни. Уменьшение сырья в моногородах привело к многим проблемам. В связи с этим моногорода стали объектами экономического коллапса и социального кризиса. В настоящее время возникла еще одна проблема моногородов – миграция населения. Сохранение рабочих мест, здравоохранение, развитие инфраструктуры является одной из важнейших целей для развитие моногородов. В статье использованы статистические данные и описаны важные проблемы моногородов Центрального Казахстана и выявлены проблемы.

Ключевые слова: моногорода, экономика, общественность, специализация.

**ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН
ЭКОНОМИКАЛЫҚ
АУДАНЫНДАҒЫ
МОНОҚАЛАЛАР
МӘСЕЛЕСІ**

Қазақстандағы моноқалалардың көпшілігі кеңес кезінде пайда болған. Қазақстан басқа да кеңес республикалары сияқты қазіргі кездің өзінде шикізат көзі болып табылады. Экономиканың шикізатқа бағытталуы осындай бір бағыттағы қалалардың пайда болуына әкелді, осы қалалардың мақсаты өнеркәсіптегі жұмыс орнын толтыру болып табылады. Кеңес үкіметі кезінде осындай қалалар ерекше орында болатын, кеңес үкіметін қамтамасыз етіп отыр деп ерекше көңіл бөлетін (Давидович В.Г 1990: 13).

Моноқалалардың мәселесін шешу үшін бірнеше теориялық шешімдер бар:

Біріншіден, қалыпты жұмыс істеп жатқан өндірістердің сыйымдылығына байланысты – оңтайландыру;

Екіншіден, қалалардың экономикасын дамыту, шағын және орта бизнесті дамыту, қала тұрғындарын жұмыспен қамту;

Үшіншіден, еңбек әлеуетін еңбек жұмылдырғыштығы арқылы арттыру; (Ата-Мирзоев О.Б., 1984: 115).

Және де, қала тұрғындарының санын артуына байланысты әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымды жөндеу керек. Қалада тек қана өнеркәсіп жұмыспен қамтитын тұрғындар ғана қалады, ал қалғандары басқа дамып келе жатқан қалаларға көшіріледі (Переведенцев В.И. 1982: 80).

Қазіргі кезде осы қалаларда тұрғындардың 30-дан 50 % жұмыссыз, әрине статистика бұл тұрғындарды жеке меншік иелері деп атайды. Бұл, әрине, жалған. Сонымен моноқалалардың басты мәселесі экономиканың шикізатқа бағытталуы. Қазақстан бұл бағыттан бас тартпағанға дейін бұл мәселе шешілмейді (Абылхожин Ж.Б. 1997: 54). Соған байланысты Қазақстан үкіметі 2012-2020 жылдар аралығындағы моноқалаларды дамыту бойынша жоспар жасады. Қалалардың мәселесін шешу үшін сонымен қатар тұрғындармен де келісе жоспар қабылдау керек.

Моноқалалар мәселесін шешу шет елдерде жолға қойылған. Мысалы: Германиядағы Рур қаласы 1980-2002 жылдар аралығында көмір кен қорының азаюына байланысты бұл қалада 500.000 адам жұмыстан шығарылды, осыған қарамастан мемлекеттің көмегімен дағдарыстан шықты. (Преображенский В.С. 1974: 12). Бірақ, қызмет көрсету саласында 300.000 жұмыс орны пайда болды. Немесе атақты АҚШ Питсбург, ол

қара металлургияның орталығы болған еді. Ол инновация орталығы болып, жаңа 200 жаңа оқу орнының ашылуына қол жеткізді.

Қазақстан Республикасындағы моноқалаларға қатысты жоспарда бірнеше кемшіліктер бар. Олар:

АҚШ және еуропа елдерінің тәжірибелерін ешқандай өзгертусіз көшіріп алып жатыр. Мысалғы, шынайы қарасақ көптеген моноқалалар тек қана туризммен және мәдени шаралардың көмегімен өмір сүре алмайды, себебі көптеген қалаларда мәдени және тарихи жүктемелер жоқ және де туристік инфрақұрылым нашар дамыған. Тұрғын үй бағасы нақты есептелмейді және де көшіп келушілермен тұрғылықты тұрғындар арасында түсініспеушіліктер болып жатады (Прохоров Б.Б. 1999: 112).

Ал, Орталық Қазақстан ауданында 7 моноқала бар. Солардың бірі Абай қаласы. Абай қаласының 31 963 тұрғыны бар. Нарықтың қиын кезінде көптеген мекемелер мен кәсіпорындар жабылды. Бұрынғы 4 шахтадан біреуі ғана қалды. Басқадай кәсіпорындар мен құрылыс-монтаж ұйымдарының өнімдеріне сұраныс болмай қалды.

Абай қаласында қоршаған ортаны ластайтын бірнеше ірі кәсіпорындар бар. Олар: ГРЭС «Қазақмыс Коорпорациясы» ЖШС-гі, «Арселор Миттал Теміртау» АҚ-мы, ЮТРУ «ТЭМК» ЖШС-гі болып табылады.

Қалада қоршаған ортаны ластағаны үшін төлемдер бір жолға қойылған және олардың көлемі өсуде. 2014 жылы 2015 жылға қарағанда төлемдер 72 % өскен және ол 37085 мың теңгені құраған. Ал 2015 жылы төлем 92 900 мың теңгені құрады.

Сонымен қатар қалада ластау көздерінің азайғаны байқалады. 2015 жылы ластау көздері 0,9 %-ға азайды. Олардың қатарында «Қазақмыс Корпорациясы» ЖШС, «Жартас» санаторийі, ЦОФ «Восточная» және т.б. 2015 жылы қоршаған ортаны ластайтын заттар 2012 жылмен салыстырғанда 2,9 % азайып 95 000 т болды. Олардың ішіндегі ірі кәсіпорындар:

«Қазақмыс Корпорациясы» – 85 600 тонна;

«ТЭМК» ЖШС – 1 200 тонна;

«Арселор Миттал Теміртау» және «Абай» шахтасы – 3 800 тонна.

Қалада кәсіпорындардың әсерінен жердің ластануы орын алып отырады. Соның бірі 2007-2009 жылдар аралығындағы «Арселор Миттал Теміртау» және «Абай» шахтасында болды. Бүлінген жер ауданы 30 га. 2015 жылы «Қазақмыс

Корпорациясы» бүлінген 3 га жерге өңдеу жұмыстарын жүргізді (Ауезова З.Т. 2010: 54).

Ал, Балқаш қаласының 2013-2015 жылғы кешенді дамуы 2012-2020 жылдар аралығындағы моноқалаларды дамыту жөніндегі Бағдарламаға сәйкес жүзеге асады. Бағдарламаның мақсаты ретінде моноқалаларды шамалы уақытта және болашақта әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан қалыпты дамуын қамтамасыз ету болып табылады.

Берілген өлшемдерге сәйкес Балқаш қаласы дамуы әлеуеті орташа қалалар қатарына енгізілді. Жалпы 2013-2015 жылдар аралығында Балқаш қаласына 4 млрд. 821,9 млн теңге бөлінді. Соның ішінде:

- қаланы жайластыру үшін 833,1 млн теңге;

- күрделі, ағымдағы жөндеу және денсаулық сақтау мекемелерін жөндеуге 167,3 млн теңге;

- алаңдарды жөндеуге – 665,8 млн теңге (2015 жылы – 265,1 млн теңге, 2014 жылы – 265,1 млн теңге, 2013 жылы – 302,9 млн теңге);

- әлеуметтік-инженерлік инфрақұрылымға 3 млрд 988,8 млн теңге;

- жылу желілерін қалпына келтіру – 1 млрд,050 млн теңге;

- электр желілерін қалпына келтіру – 760 млн теңге;

- автокөлік жолдарын қалпына келтіру – 2 млрд.179 млн теңге.

Кешенді жоспарды жүзеге асыру 4 негізгі бағыт бойынша жүзеге асатын болады:

Бірінші бағыт бойынша қаланың бас жоспарына өзгерістер енгізу керек, сонымен қатар Балқаш қаласының жаңа мамандану бағыттарын іздестіру.

Екінші бағыт бойынша – экономиканы дамыту және шағын, орта бизнесті дамыту (индустрия картасына жобаларды сапалы түрде енгізу) ЖШС «Сары-Казына», ЖШС «Коунрад» мыс компаниясы, ЖШС «Профилекс» сияқты компанияларға инвестиция құюды жалғастыру керек, себебі мысты экспорттайтын өнеркәсіптерді сақтап қалу керек. Сонымен қатар қала құраушы өнеркәсіп ЖШС «Қазақмыс» Корпорациясының жобаларын жүзеге асыру қолға алынады.

Үшінші бағыт бойынша Балқаш қаласының еңбек қорларының мобильділігін арттыру. Ол бойынша Бизнестің жол картасы 2020 бойынша жылына кем дегенде 30 адамды оқыту жоспарланған.

Әлеуметтік жұмыс орындары және жас тәжірибеші ретінде 40 адам жұмысқа орналастырылады.

2012-2015 жылдар аралығында гидро-металлургиялық цех құрамында мыс бар қысты қайта өңдеу бойынша жоба жасаған. Осы жобаны жүзеге асыру үшін 11 мамандық иелері керек.

Сонымен қатар аудандағы моноқалалардың қатарына Жезқазған және Сәтбаев қалалары жатады. Осы қалалардың экономикалық-әлеуметтік даму мәселелерін шешу үшін:

1. Жезқазған кен орнының, оның ішінде Восточный, Западный, Южный, Северный, Анненский, Степной кеніштерінің теңгерімді және теңгерімнен тыс қорларын, қуаты аз кен шоғырлары мен қорғалатын кентіректердің қорларының есебін жүргізу, осы кен қорларын өңдеудің ТЭН-ін жасау мен қайта өңдеуге тарту;

2. Жезқазған кен орындарындағы тау-кендік аумағында геологиялық барлау жұмыстарын жүргізу;

3. Жезқазған ойпатында пайдалы қазбалардың барлық түрлерінің қорларын анықтау және геологиялық барлау жұмыстары нәтижесінде геологиялық-геофизикалық құжаттары бойынша кешенді талдау жасау;

4. Жезқазған ойпатының оңтүстік-шығыс бөлігінде және Күлен аймағында барлау жұмыстарын жүргізу;

5. Жезқазған мыс қорыту зауытынан қалатын 1000 тонна көлеміндегі қалатын минералды түзілімдегі қоқысты қайта өңдеу;

6. Жезқазған ЖОО бітірген жас мамандарды тарта отырып, тау-кен өнеркәсібіне керекті қосалқы бөлшектердің өндірісін ұйымдастыру;

7. Сәтбаев қаласында сауда-ойын кешендерін дамыту;

8. Сәтбаев қаласында жұмыртқа өндірісін дамыту, ол үшін қаладағы құс фабрикасын жаңарту және кеңейту;

9. Сәтбаев қаласында суармалы егіншілікті дамыту үшін Жаргас карьерінен ұзындығы 7 км болатын инженерлік-коммуникациялық инфрақұрылым салу;

10. Жезқазған қаласындағы ауданы 21 га болатын қалалық саябақты қайта жөндеу;

11. Жезқазған қаласындағы қатты тұрмыстық қалдықтар полигонының инфрақұрылымын салу (электрмен, сумен жабдықтау);

12. Сәтбаев және Жезқазған қалаларында қатты тұрмыстық қалдықтарды басқару жүйесін өзгерту.

Аудандағы моноқалалардың бірі – Қаражал қаласы. Қала 1963 жылы құрылған. Қаражал қаласының құрамына Жәйрем кенті кіреді. Жалпы қаланың ауданы 12 700 шаршы метр.

Есептік деректер бойынша 2015 жылдың 1 қаңтарында қалада тұрғындар саны 19 250 адам, олардың 11 200 адамы (58,2%) экономикалық белсенді халық.

Қаражал қаласы Қарағанды қаласынан 350 шақырым жерде орналасқан. Қала темір және авто жолдардың тоғысында орналасқан. Қаражал қаласы Қазақстан Республикасының экономикалық даму және сауда Министрлігінің (қазіргі экономикалық және бюджеттік жоспарлау Министрлігі) критерийлері бойынша экономикалық әлеуеті орташа қала сипатына ие болды.

Қаражал қаласы ыңғайлы геоэкономикалық жағдайға ие. Қалада 2015 жылдың қорытындысы бойынша өнеркәсіптің көлемі 19 млрд 454 млн теңге болды. Аудандық өнеркәсіп өнім үлесі бойынша 1,6 %-ды құрайды.

Қалада 2009-2015 жылдар ішінде тұрғындар санының артқаны байқалады. Осы жыл аралығында қалада тұрғындар саны 1,2 %-ға (немесе 235 адамға) өсіп, 19300 адамды құрады. Қала халқы санының өсуі табиғи өсім көрсеткіштерінің оң болуына байланысты.

2012-2016 жыл ішінде қаладағы еңбек нарығында экономикалық белсенді жұмыспен қамтылған халық санының азаюы және жұмыссыздық деңгейінің төмендеуі сияқты оқиғалар орын алды. Мысалға, жұмыссыздық 2012 жылы 5,4 % болса, 2016 жылы ол деңгей 6,4 %-ға жетті.

2006-2012 жылдардағы жұмыссыздықтың төмендеу себебі жұмыс істеп тұрған қала құраушы кәсіпорындардың («Жәйрем Кен байыту комбинаты» акционерлік қоғамы және «Өркен» жауапкершілігі шектеулі серіктестігінің «Өркен Атасу» өкілдігі) өндіріс көлемінің жоғарылауы. Жұмыспен қамтылған халықтың негізгі еңбек саласы – өнеркәсіп.

«Индустриаландыру картасы», «Бизнестің жол картасы 2020», «Жұмыспен қамту 2020» бағдарламалары бойынша инвестициялық жобаларды жүзеге асыруды ескере отырып, осы жобаларды жүзеге асыру үшін қала тұрғындарын келесі мамандықтар бойынша жұмыспен қамту жоспарланып отыр: ұсақтаушылар, экскаваторшылар, бұрғылау қондырғыларының машинистері, жүкті өзі түсіретін үлкен жүк көліктерінің жүргізушілері, қазушылар, бекітушілер, дәнекерлеушілер, реттеушілер (Урланис Б.Ц. 1996: 359). Керек жағдайда аталған мамандықтар бойынша қысқа мерзімді оқыту курстары (біліктілікті арттыру және қайта даярлау курстары) ұйымдастырылатын болады.

Тұрақты 200 жұмыс орнын құрайтын полиметалл кенін өңдеу мен байыту фабрикасының құрылысын салу («Жәйрем кен байыту комбинаты» акционерлік қоғамы).

Сәйкес тауарларды өндіретін, жұмыстар мен қызмет көрсететін жергілікті, оның ішінде, Қаражал қаласында орналасқан компаниялардың мүмкіншіліктерін анықтау мақсатында, Қарағанды облысында орналасқан ұлттық холдингтар мен компаниялар филиалдарының тауарларды, жұмыстарды және қызметтерді сатып алуына талдау жүргізу (Тимчук Н.Ф. 1994: 24).

Қала құраушы кәсіпорындар «Жәйрем кен байыту комбинаты» акционерлік қоғамы және «Өркен» жауапкершілігі шектеулі серіктестігінің «Өркен Атасу» өкілдігі «Еңбек-Қарағанды» республикалық мемлекеттік кәсіпорнының өндірістік алаңдарында арнайы киімдерді тіккізу тапсырыстарын орналастыруды жоспарлап отыр.

Қаражал қаласының бұрынғы мамандануын қайта қалпына келтіру бойынша:

1. 250 тұрақты жұмыс орнын аша отырып жылына 4,0 миллион тонна полиметалл кенін өңдейтін және байытатын Қиыр батыс кенішін кеңейту («Жәйрем кен байыту комбинаты» акционерлік қоғамы).

2. Батыс Қаражал шахтасын 280 тұрақты жұмыс орнын құрайтындай және жылына 1,8 миллион тонна темір кенін өндіретін жобалық қуаттылығына дейін кеңейту («Өркен» жауапкершілігі шектеулі серіктестігі «Өркен Атасу» өкілдігі).

3. Қаражал қаласы Шалғы кентінде кенді және кенді емес минералды шикізатты (алтын, цинк, вольфрам) өңдеу бойынша кешен құрылысын салу мен пайдалану, «Қарағанды геологиялық барлау» жауапкершілігі шектеулі серіктестігі, 50 жұмыс орны құрылады.

4. «Үлкен Қытай» мен «Орта Қытай» кен орындарында темір кенін өндіру және байыту фабрикасының құрылысын салу.

5. Бестөбе кен орнында барит кенін өндіретін қуаттылығы 200 000 тонна болатын байыту фабрикасының құрылысын салу. 100 жұмыс орны құрылады.

Саран қаласының негізі 1954 жылы 20 қаңтарда құрылды. Саран қаласы Қарағанды қалалық агломерациясындағы урбандалған аймақта маңызды геоэкономикалық орын алады.

Пайдалы қазбалары: тас көмір, қоңыр көмір, күйіктас саз, құмдақты-қиыршық тас, әктас, керамзитті саз (Досмагамбетов С.К 2003:109).

Саран қаласына орта экономикалық әлеует тән. Қаланың экономикасы индустриалды маман-

данған. Қалада тау-кен өнеркәсібі, құрылыс материалдары, машинақұрастыру, пластмассалық бұйымдар және резинатехникалық, металл өнеркәсібі жұмыс жасайды.

Өнеркәсіптік саланың үлесіне өңдеуші өнеркәсіптің үлесі зор – 88,9%, электрмен қамтамасыз ету, газбен қамтамасыз ету – 5,7%, тау-кен өндірісіне – 4,6 %, сумен қамтамасыз ету – 0,8%.

2015 жылдың 1 қаңтарында халық саны 51,1 мың адам және 2014 жылдан 1 % артқан. Саран қаласында жұмыспен қамтылғандар 56,5 %. Саран қаласында жұмыспен қамту қазіргі кезде үлкен мәселе болып отыр. Жұмыс күші көп болғанымен, сұраныс жоқ, сонымен қатар білімді де білікті мамандар аз, әйелдер мен жастардың жұмыс жасауына мүмкіндік беретін жұмыстың аздығы.

Қалалық әкімшілікте 1 кенттік округ бар. Статистика бойынша 2015 жылы қалада тұратын халық санында қазақтар: 15,2%; орыстар: 59,2%; украиндер: 6,1%; немістер: 5,6%; татарлар: 5,2%; белорустар: 2,1%; басқа ұлт өкілдері: 6,6%. 2015 жылы халықтың 1000 тұрғынына жалпы коэффициенттер: туылу – 9,51 өлім – 14,04 табиғи кемі – 4,53. Қалада 2015 жылға 319 шаруашылық жүргізуші субъекті тіркелген, оның ішінде 7 ірі, 32 орта, 280 шағын субъектілері тіркелген. Негізгі экономикалық бағыт: резеңке бұйымдарын өндіру. Қаланың негізгі кәсіпорындары: «Саран резеңке техника» ЖШС, «Қарағанды резеңке техника» ЖШС, «Миттал Стил Теміртау» АҚ-ның бөлімшелері. Өндірілетін өнімнің негізгі түрлері – резеңке-техникалық бұйымдары.

Моноқаланың алдағы дамуы үшін бұрыннан қалыптасып қалған салаларды жетілдіру және жаңа тармақтарын табу пайдалы болатын еді. Бұрыннан қалыптасқан көмір және резинатехникалық өнеркәсіппен қатар азық-түлік, тау-кен, тігін, жеңіл өнеркәсіпті дамыту жолға қойылған (Покшишевский В.В. 1998 :37).

Аудандағы тағы бір моноқала еліміздің индустрия орталығы – Теміртау қаласы. Қаланы дамыту үшін аймақтың табиғи-климаттық жағдайын толық зерттеу керек, қауіпті табиғи әсерлерді зерттеу керек, қаланың басты мәселесі экологиялық жағдайды жақсарту бойынша шараларды толыққанды жүзеге асыру мәселесін қарастырып, рекреациялық, әлеуметтік, көліктік және инженерлік инфрақұрылымдарды, өндірісті жаңдандыру қажет.

Теміртау қаласының қала құрылысын дамытудың басты мақсаты – қолайлы және эстетикалық тартымды өмір сүру ортасын құруды, халық пен болашақ ұрпақтың өмір сүру сапасын

жақсартуды қамтамасыз ететін қаланың экологиялық орнықты және үйлесімді дамуы (Гайсина С.Н. 1999: 14).

Осы мақсатқа қол жеткізу:

- қала құрылысы туралы шешімдерді қала тұрғындары және қалалық әкімшілік өзара бірлесе шешу;

- қаладағы тұрғын үй мәселесін, өнеркәсіпті, табиғи-демалыс сияқты халықтың әлеуметтік жағдайын жақсартатын мәселелерге көп көңіл болу керек;

- қауіпсіз өнеркәсіп орындарымен қамтамасыз ету;

- таза сумен қамтамасыз ету;

- Қазіргі таңда Теміртау қаласының экологиялық мәселесі бірінші орында тұр. Экологияны жақсарту үшін:

- қаладағы экологиялық жайсыз аймақтарда тұратын тұрғындарды түбегейлі сауықтыру;

- антропогендік әсерден бұзылған табиғи кешендерді қайта қалпына келтіру, шаруашылық әсерінен жоғалып кеткен Самарқанд су қоймасын қалпына келтіру және жаңғырту;

- қаланы жасылдандыру;

Сонымен қатар, көліктік тасқындардың даму қарқынын есепке ала отырып, бас айналма магистральды ақылы және 1-кезектегі 4 жолақты қозғалыс ете отырып, реконструкциялау (Осакаровка елді мекеніне дейін) жоспарлануда.

Қазіргі кезде Теміртау қаласының барлық тұрмыстық қалдықтары қаланың оңтүстік-батысына апарылынады. Осы жерде тұрмыстық қоқыс қоймаланады, тамақ кәсіпорындарының қалдықтары мен жануарлар өлекселері жабылады, кейін олар ашық траншеяларға көміледі (Шарыгин М.Д. 1999: 23).

Алдағы мақсатта Теміртау мен Қарағанды қалаларының ортасында тұрмыстық қоқысты өңдейтін зауытты орналастыру болып табылады. Осы зауыт тек қана ірі екі қаланың ғана емес, басқа да Саран, Абай, Шахан, Шахтинск қалаларының да тұрмыстық қалдықтарын өңдеуге мүмкіншілігі болады.

Орталық Қазақстандағы моноқалалардың бірі – Шахтинск қаласы. Бұл қалада басқа қалалар сияқты өндірістік қала болып табылады. Қаланың негізі 1961 жылы құрылған. Қаланың пайда болуы жоғары сапалы коксті көмір орны Тентек кен орнымен байланысты (Двоскин Б.Я. 1986: 245 б.).

Шахтинск қаласы Қарағанды агломерация аумағында орналасқан, олагломерация ядросынан тұрады (Қарағанды және Теміртау қалалары), сонымен қатар географиялық тұрғыдан шағын

қалалардың және кенттердің (Долинка, Новодолинский, Шахан, Северо-Западный) біркелкі желілі ядросына тақау орналасқан. Қала батысында және оңтүстігінде Нұра ауданымен, ал шығысында Абай ауданымен және солтүстігінде Саран қаласымен шекараласады

Шахтинск қаласы – Қарағанды облысының өндірістік ауданы. Қаланың өнеркәсіптік базалық саласы болып өңдеу саласы (Апрель Кулагер ЖШС – ет өңдеу және шұжық өнімдерін өңдеумен айналысатын кәсіпорын) және өндіру саласы, электрэнергиясын, газды және суды тарату болып табылады («Шахтинская ТЭЦ» АҚ). Қаланың маңында 4 шахта жұмыс істеп тұр (Шевелев С.А. 1999:23).

Қаланың көмір өндіретін кәсіпорындары «АрселорМиттал Теміртау» АҚ құрылымдық бөлімшелері «Шахтинская», «Казахстанская», «Тентекская», «Ленин» атындағы шахталар болып табылады.

Металлургиялық сала аймақта «Құрылысмет» ЖШС зауыттарымен ұсынылған.

2010–2015 жылдар кезеңінде Шахтинск қаласының еңбек нарығында жағдай жұмыссыздық деңгейі төмендеуімен және экономикалық белсенділік деңгейімен сипатталады.

Қаладағы экономикалық белсенді тұрғындар саны: 2010 жылы – 36,9 мың адам, 2015 жылы – 41,3 мың адам. Осы мезгілде экономикалық белсенді тұрғындар саны 11,9 % өскен.

Қаланың жұмыспен қамтылған тұрғындар санының еңбек ұсыныстарының негізгісі – өндіріс (80%). (Семенов П.Е. 1994: 301).

Моноқаланы дамыту үшін «Бизнестің жол картасы 2020», индустриаландыру картасы, «Жұмыспен қамту 2020» сияқты инвестициялық жобаларды негізге ала отырып, қала халқы келесідей жұмыс түрлерімен қамтылады деп күтілуде.

Тағы бір жоспар бойынша қалада химия саласы бойынша жоба «Синтетикалық жуғыш заттарды өндіру» зауытын «Монета Дитерд-жентс» жауапкершілігі шектеулі серіктестік ұсынады. Жоспар бойынша онда 250 жұмыс орны құрылады. Жобаның жалпы құны 3 млрд теңге және өндірістік қуаттылығы 60 000 т болады.

Аудандағы Сәтбаев, Шахтинск, Приозерск, Қаражал қалалары мен Абай, Ақтоғай, Жаңаарқа, Нұра, Ұлытау, Қарқаралы аудандарының өздерінің табиғи ресурстарын тауысты. Бұл тікелей моноқалалардың мәселесі болып отыр. Осыған байланысты аудандарда жаңадан геологиялық барлау жасау керек және де тұрғындарды жанама жұмыс орындарымен қамтамасыз ету керек.

1-кесте – Шахтинск қаласында жұмыспен қамтылған тұрғындар санын болжау

Көрсеткіштер	өлш. бірл	2011	2012	2013	2014	2015
Жалпы жұмыспен қамтылғандар	адам	33400	33926	34491	35052	35826
Оның ішінде:						
Тау-кен кәсіпорындары	адам	7700	8130	8260	8263	8410
Шағын және орта бизнес	адам	4910	4956	4910	5020	5110
Өздігімен жұмыспен қамтылғандар	адам	9 400	9300	9570	9759	10080
Басқалар	адам	11390	11540	11751	12010	12226

Әдебиеттер

- 1 Абылхожин Ж.Б. Очерки социально-экономической истории Казахстана. – Алматы, 1997. – 97 б.
- 2 Ата-Мирзоев О.Б., Артықбаев Р.Д., Салиев А.С. Особенности воспроизводства и формирование семейной структуры населения в многонациональной урбанизированной среде (на примере Ташкента)// Всесоюзная научная конференция: Народонаселение и совершенствование планирования социальной инфраструктуры. – Баку, 1984. – С. 115-117.
- 3 Ауезова З.Т. Нарықтық экономика жағдайында қалалық қоныстанудың өзгеру ерекшеліктері // Ізденіс, 2010. №3 (2). -105-108 б.
- 4 Боярский А.Я. Население и методы его изучения. – М.: Статистика, 1995. – 264 с.
- 5 Воейков А.И. Распределение население Земли в зависимости от природных условий и деятельности человека. – М.: Наука, 1996. – С. 33-45.
- 5 Досмағамбетов С.К. Центральный Казахстан: природа и природные ресурсы, события и люди, реформы и развитие. – Алматы, 2003. – 109 с.
- 6 Гайсина С.Н. Проблемы бездетности и механизм социальной защиты населения // Известия. Серия общественных наук. – №3. – 1999. – С. 6-14.
- 7 Давидович В.Г. Расселение в промышленных узлах. – М.: Наука, 1990. – 13 б.
- 8 Демографический ежегодник Казахстана. – Алматы, 2009, 2008. – Б. 5-43.
- 9 Двоскин Б.Я. Экономико-географическое районирование Казахстана. – Алматы: Наука, 1986. – 245 б.
- 10 Назарбаев Н.А. Критическое десятилетие. – Алматы: Атамұра, 2008. – 224 б.
- 11 Покшишевский В.В. Население и география. – М.: Мысль, 1998. – 37 б.
- 12 Переведенцев В.И. Воспроизводство населения и семья // Социологические исследования. – М., 1982. – №2. – Б. 80-88.
- 13 Покшишевский В.В. География населения зарубежных стран. – М., 1975. – Б. 104-112.
- 14 Прохоров Б.Б. Экология человека, Социально-демографические аспекты. – М.: Наука, 1999. – 112 б.
- 15 Преображенский В.С., Райх Е.Л. Проблемы экологии человека и география // Теория географических исследований экологии человека. – М.: Наука, 1974. – Б. 12.
- 16 Қазақстан өңірлері. – Алматы, 2006. – Б. 11-56.
- 17 Слуцкий Е. О новом коэффициенте средней плотности населения // Вестник статистики. – 1923. – № 4-6.
- 18 Стат.сб. Уровень жизни населения в Казахстане. – Алматы, 2009. – 70 б.
- 19 Статистический сборник. Труд и занятость в Казахстане. – Алматы, 2009. – 23 б.
- 20 Семенов П.Е., Косов В.Ф. Проблемы развития и размещения производительных сил Казахстана. – М.: Наука, 1994. – 301 б.
- 21 Тимчук Н.Ф. Методы экономического обоснования развития городов и районов. – Киев, 1994. – 24 б.
- 22 Токмаганбетова Р.Ю. Анализ демографической структуры Кызылординской области в условиях экологической дестабилизации // Вестник КазГУ. Серия география. – Алматы, 2000. – №1(10). – 146 б.
- 23 Татимов М.Б. Социальная обусловленность демографических процессов. – М.: Наука, 1996. – 148 б.
- 24 Урланис Б.Ц. Народонаселение: исследования, публицистика: сборник статей. – М.: Статистика, 1996. – 359 б.
- 25 Численность и размещение населения в Республике Казахстан. – Т. 1. – Алматы: Жалын, – 99 б.
- 26 Шарыгин М.Д. Региональная организация общества в условиях ускорения социально-экономического развития страны // Материалы 3 научной сессии Совета по территориальной организации общества «Теоретико-методологические проблемы территориальной организации общества». – Алматы, 1999. – Б. 68-70.
- 27 Шевелев С.А. Деверсификация производства в условия транзитной экономики // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по спец. 030412– география. – Алматы, 1999. – 23 б.
- 28 Еленин М.Р., Сатуова Ж.А. Статистические данные 2009 г.
- 29 Darkness on the Edge of Monotown// RIA Novosti. 2009-06-04

References

- 1 Abylhozhin ZH.B. (1997) Ocherki socialno-ehkonomicheskoi istorii Kazahstana [Essays on the socio-economic history of Kazakhstan]. –Almaty– 97 p.
- 2 Ata-Mirzoev O.B., Artykbaev R.D., Saliev A.S. (1984) Osobennosti vosproizvodstva i formirovanie semeinoi struktury naseleniya v mnogonacionalnoi urbanizirovannoi srede (na primere Tashkenta)// [Peculiarities of reproduction and formation of the family structure of the population in a multinational urbanized environment (on the example of Tashkent)]. Vsesoyuznaya nauchnaya konferenciya: Narodonaselenie i sovershenstvovanie planirovaniya social'noj infrastruktury.- Baku, P 115-117.
- 3 Auezova Z.T. (2010) Naryktyk ekonomika zhagdaynda halalyk konstanudyn özgeru erekshelikteri [Features of the conditions of market economy, changes in the urban settlement]. // Izdenis, №3 (2). -105-108b.
- 4 Voeikov A.I. (1996) Raspredelenie naselenie Zemli v zavisimosti ot prirodnyh uslovi i deyatelnosti cheloveka [Distribution of the world population depending on natural conditions and human activity]. -Moskva:Nauka, B. 33-45.
- 5 Dosmagambetov S.K. (2003) Centralnyi Kazahstan: priroda i prirodnye resursy, sobytiya i lyudi, reformy i razvitie [Central Kazakhstan: nature and natural resources, events and people, reforms and development]. – Almaty, 109 B.
- 6 Gaisina S.N. (1999) Problemy bezdetnosti i mekhanizm social'noj zashchity naseleniya [Problems of childlessness and the mechanism of social protection of the population]. // Izvestiya. Seriya obshchestvennyh nauk. №3, B. 6-14.
- 7 Davidovich V.G. (1990) Rasselenie v promyshlennyh uzlah [Settlement in industrial centers].- M.:Nauka, 13 b.
- 8 Demograficheski ezhegodnik Kazahstana [Demographic Yearbook of Kazakhstan]. (2009,2008) Almaty, B. 5-43.
- 9 Dvoskin B.YA. (2008) Ekonomiko – georaficheskoe rajonirovanie Kazahstana [Economic and geographical zoning of Kazakhstan]. –Almaty: Nauka,(1986).- 245 b.
- 10 Nazarbaev N.A. Kriticheskoe desyatiletie [Critical decade]. -Almaty: Atamyra, 224 B.
- 11 Pokshishevski V.V. (1998) Naselenie i geografiya [Population and geography]. -M.:Mysl', 37 b.
- 12 Perevedencev V.I. (1982) Vosproizvodstvo naseleniya i semya [Reproduction of population and family] – Sociologicheskie issledovaniya , - M.: g, №2, – B. 80-88.
- 13 Pokshishevskij V.V. (1975) Geografiya naseleniya zarubezhnyh stran [Geography of the population of foreign countries] M. B.104-112.
- 14 Prohorov B.B. Ekologiya cheloveka, Social'no-demograficheskie aspekty [Human ecology, Socio-demographic aspects]. – M., Nauka, (1999),- 112 b.
- 15 Preobrazhenski V.S., Rajh E.L. (1974) Problemy ehkologii cheloveka i geografiya [Problems of human ecology and geography]. //Teoriya geograficheskikh issledovaniy ehkologii cheloveka. – M.:Nauka, – B. 12-22.
- 16 Kazakhstan өңірлері [regions of Kazakhstan]. – Almaty, (2006.)- B. 11-56.
- 17 Sluckii E. O (1923) novom koehfficiente sredne plotnosti naseleniya [On the new average population density coefficient].- Vestnik statistiki, №4-6
- 18 Stat.sb. (2009) Uroven' zhizni naseleniya v Kazahstane [The standard of living of the population in Kazakhstan]. – Almaty, 70 b.
- 19 Statisticheskij sbornik. (2009) Trud i zanyatost' v Kazahstane [Statistical compilation. Labor and Employment in Kazakhstan].-Almaty, 23 b.
- 20 Semenov P.E., Kosov V.F. (1994) Problemy razvitiya i razmeshcheniya proizvoditel'nyh sil Kazahstana [Problems of development and location of the productive forces of Kazakhstan] – M.:Nauka, – 301b
- 21 Timchuk N.F. Metody ekonomicheskogo obosnovaniya razvitiya gorodovi raionov.- Kiev: (1994) .- 24 b.
- 22 Tokmaganbetova R.YU. (2000) Analiz demograficheskoi struktury Kyzylordinskoj oblasti v usloviyah ekologicheskoy destibilizacii [Analysis of the demographic structure of the Kyzylorda Oblast in conditions of environmental destabilization]. Vestnik KazGU. Seriya – geografiya,- Almaty, №1(10), 146 b.
- 23 Tatimov M.B. (1996) Socialnaya obuslovlennost demograficheskikh processov [Social conditioning of demographic processes].- M.: Nauka, 148 b.
- 24 Uralnis B.C. (1996) Narodonaselenie: issledovaniya, publicistika [Population: research, journalism] // Sbornik statei. – M., Statistika, 359 b.
- 25 Chislennost' i razmeshchenie naseleniya v Respublike Kazahstan [The number and distribution of the population in the Republic of Kazakhstan], t.1,Almaty, ZHalyn, – 99 b.
- 26 Sharygin M.D. (1999) Regionalnaya organizaciya obshchestva v usloviyahuskoreniya social'no-ekonomicheskogo razvitiya strany [Regional organization of society in conditions of acceleration of social and economic development of the country] // Materialy 3 nauchnoj sessii Soveta po territorial'noj organizacii obshchestva «Teoretiko metodologicheskie problemy territorial'noj organizacii obshchestva» – Almaty: -B. 68-70.
- 27 Shevelev S.A. (1999) Deversifikaciya proizvodstva v usloviya tranzitnoi ekonomiki [The diversification of production in a transit economy] // Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata ekonomicheskikh nauk po spec. 030412– geografiya. Almaty, 23 b.
- 28 Elenin M.R, Satuova ZH.A. (2009) Statisticheskie dannye [Statistical data] (2009) goda. www. akorda.kz
- 29 Darkness on the Edge of Monotown (2009) // RIA Novosti. (2009)-06-04